

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЗИТИВНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ В МЕТАКОМУНІКАТИВНОМУ БЛОЦІ ПРОЩАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

Ю.В.Косенко

Стаття присвячена дослідженню стратегій позитивної ввічливості, які функціонують при розмиканні мовленнєвого контакту. Увага фокусується на концепції ввічливості та його омовленні у метакомунікативному блоці прощання. Стратегії позитивної ввічливості служать встановленню спільності інтересів комунікантів для полегшення взаємодії, підкреслюють його кооперований характер, служать його укріпленню – виступають як засіб свідомого стимулювання спілкування, що робить їх особливо значущими для розмикання мовленнєвого контакту.

В останні роки в світовій лінгвістиці приділяється чимало уваги **актуальній** проблемі мовленнєвого етикету. У фокусі нашої уваги знаходиться метакомунікативний блок прощання (**об'єкт**) та опис його функціонування у руслі дієвості прагматичних стратегій позитивної ввічливості (**предмет**). Позитивна ввічливість, спрямована на зменшення комунікативної дистанції, на усунення інтерперсональних меж, на співробітництво, взаєморозуміння, на бажання бути поміченим, зрозумілим та почутим. Лінгвістична реалізація позитивної ввічливості являє собою вербальну поведінку людей, які у повсякденному спілкуванні виявляють інтерес один до одного [1, 101]. Базуючись на загальних знаннях та досвіді, комуніканти володіють інформацією про обопільні зобов'язання та взаємні бажання. Прощання на фазі розмикання мовленнєвого контакту характеризується демонстрацією ввічливості, яка виявляється в задоволенні від зустрічі, небажанні розлучатися. Питання про те, що таке перебільшення, яке його прагматичне значення та чому воно є невід'ємним компонентом англійської комунікативної поведінки, заслуговує на особливу увагу. Перебільшення містить у собі елемент нещирості. Пор:

'Thank God you've safe.'

'Thank God you're safe. I want you to feel good' I managed a tremulous laugh. 'Let's go!' (Barber Noel. *The Daughters of the Prince*, p.266).

Елемент перебільшення має місце і в семантиці контакторозмикаючих мовленнєвих формул *Thank God you've safe*. Проте, оскільки основна функція перебільшення – „задовольнити позитивне обличчя” [1, 101] партнера по комунікації, в прагматичному аспекті воно не може вважатися нещирим. У нашому прикладі, Маргу прагне до досягнення прагматичного ефекту – „Я хочу, щоб тобі було приємно” (*I want you to feel good*), і в цьому бажанні вона цілком щира.

"I had a little girl once, with eyes like these. God bless you, my dear! Good day, madam"; and away he went, in a great hurry (Louisa May Alcott, *Little Women*, p.67).

Розмовляючи з незнайомими мовою, на якій говорять з близькими людьми, адресант Маргу поширює зону інтимності, довіри, залучаючи до неї співрозмовника. Його метафоричні висловлення є демонстрацією бажання стати ближче до адресата Маргу.

Існує думка, що в культурах індивідуалістичного типу комуніканти роблять більший акцент на стратегії негативної ввічливості, основною метою якої є демонстрація поваги до особистої автономії співрозмовника, у той час як стратегії позитивної ввічливості, стратегії зближення більш характерні для культур колективного типу [2].

Регуляцію емоційного контакту розуміють як дії, спрямовані на утворення в інтеракції емоційного фону, найсприятливішої реалізації комунікативних цілей учасників розмикання мовленнєвого контакту. Регуляція комунікативного контакту здійснюється шляхом актуалізації однієї з функцій мови – емотивної функції, пов'язаної з вираженням почуттів та емоцій мовця [3 та ін.].

Незважаючи на той факт, що емоції мають універсальний характер та властиві людям у цілому, їх прояв та значення мають свою культурну специфіку, що

відображається у мові та мовленні [4-7]. Дослідники вводять таке поняття, як *емотивний код мови*, під яким розуміють систему кореляцій між психічними станами (емоціями) комунікантів та їх омовленням [8,7].

Емоції тісно пов'язані з ментальною діяльністю людини. Аналіз емоційно-оцінного дискурсу дозволяє виділити національно-специфічні емоційні концепти, які ілюструють специфічність концептосфери конкретних лінгвокультурних спільностей [5; 9 та ін.]. Емоційний аспект мови пов'язаний з культурою мовленнєвого спілкування: різні мови кодують емоції та відтворюють їх по-різному [10, 56]. Важливо розрізняти емоції як „відносно короткі емоційні стани з частково неконтролюючими психобіологічними компонентами та з частково контролюючими експресивними компонентами” [11, 21-42]. У першому випадку емоції мають природний спонтанний характер, є відкритою демонстрацією почуттів, і ми маємо справу з емоційністю; у другому – прояв емоцій має навмисний характер та являє собою певну стратегію комунікативної поведінки, вони використовуються з метою прогнозування та визначення ситуації, а також впливу на поведінку інших. Такий прояв емоцій називають *емотивністю* [12, 226]. Р.О.Якобсон пов'язує емотивну функцію мовлення з прагненням справити враження наявності певних емоцій, справжніх та удаваних [3, 198].

Як емоційність, так і емотивність використовуються у комунікативних цілях, але їх спрямованість та призначення різні. **Емоційність** як інстинктивний, несвідомий, незапланований прояв емоцій сфокусована на суб'єкті (емоції для себе). **Емотивність** як свідоме, заплановане демонстрація емоцій спрямована на об'єкт (емоції для інших).

Емоційність прийнято розглядати як психобіологічне явище, яке пов'язане з потребою людей пристосуватися до внутрішніх психічних подразників, основними функціями якого є зняття емоційної напруги та підтримання психічної рівноваги [11, 28].

Емоційність виконує певну метакунікативну функцію, зберігає інформацію про емоційний стан суб'єкта, про його відношення до ситуації прощання, що у багатьох випадках є сигналом, який підтверджує правильність розуміння отриманої інформації. **Емоційна комунікація** – це спонтанна, незапланована природна демонстрація емоцій як прояв внутрішніх емоційних станів. **Емотивна комунікація** – це свідоме, контролююча демонстрація емоцій, яка вживається зі стратегічними цілями: вплив на оточуючих, демонстрація лояльності, доброзичливості, попередження можливого конфлікту, тобто вона виконує соціальну функцію – вплинути на сприйняття співрозмовником ситуації та на її розуміння. Така антиконфліктна стратегія характерна для ситуацій, у яких співрозмовників розділяє певна дистанція [12, 228].

Прикладом емотивної комунікації на невербальному рівні є посмішка, на вербальному – надмірне вживання емоційно навантаженої лексики та оцінних висловлень. В англійській комунікативній культурі не віддається перевага демонстрації своїх особистих почуттів, особливо негативних, не прийнято відкрито демонструвати як негативні, так і позитивні емоції. Саме тому такі слова, як *emotional, effusive, demonstrative, excitable*, мають негативну конотацію. Стриманість та самоконтроль є одними з основних рис англійської комунікативної поведінки. Дослідники відзначають явний зв'язок між вербальною та невербальною поведінкою представників різних лінгвокультур. Так, К.Годдард та А.Вежбицька вказують на взаємозв'язок обмежень на вільне вираження емоцій з дотриманням дистанції, недопустимістю фізичного контакту, суворими наказами мовленнєвого етикету [13, 254]. Якщо для певного суспільства притаманне дотримання дистанції, то слід очікувати того, що у ньому не припускається вільне вираження емоцій, та навпаки, чим менша дистанція, тим менш суворими є норми мовленнєвого етикету, тим більш вільною та експресивною є і невербальна поведінка людей.

Традиційна англійська стриманість має відношення до емоційної комунікації, але не до емотивної. *Комунікативна емотивність* як цілеспрямована демонстрація

позитивних емоцій, навпаки, є однією з домінантних рис англійської комунікативної поведінки, однією із стратегій англійської ввічливості. Мовленнєві кліше є *фатичними емотивами* [14, 33], які виконують соціальну функцію. Вони спрямовані не стільки на передачу інформації про емоційний стан того, хто говорить, скільки на передачу його ставлення до співрозмовника, на демонстрацію його поваги та доброзичливості, на виявлення емоційної підтримки.

Існує багато способів того, як мовленнєвими засобами скоротити дистанцію між партнерами по комунікації. П.Браун та С.Левінсон називають п'ятнадцять стратегій [1, 101-128], які, на їх думку, не тільки найтиповіші для англійської комунікації, але й мають універсальний характер. Інші дослідники більш обережні у твердженні універсальності даних стратегій та відзначають, що вони дають лише загальну ідею про те, що являють собою подібні стратегії [15, 50]. Вони виділяють десять стратегій, які спрямовані на зближення партнерів по комунікації, та називають їх *involvement strategies* (стратегії залучення). Серед них найважливішими для метакомунікативного блока прощання є:

1. Стратегія уваги до слухача, його інтересів, бажань, потреб та ін. (*Notice, attend to Hearer, his interest, wants, needs, goods*). Дана стратегія позитивної ввічливості [1, 103], має місце на фінальному етапі діалогічної взаємодії. Англіїці часто супроводжують прощання побажанням (*Have a nice day / Have a relaxing afternoon / Have a great evening / Have a lovely week-end*), що є знаком поваги до адресата, наприклад:

"I love you with all my heart," she whispered to him. "Take care of yourself ... keep safe. ..." She clung to him for a last moment, and then he hurried from the compartment and down the corridor, down the few steps and ran back to her window again. She opened it and leaned down, and he kissed her again, and they both smiled. "See you after Peking" (Steel Danielle. Wanderlust, p.90).

Такими репліками, як *Take care / Take it easy*, які практично не містять семантичного значення, що підтверджується можливістю їх використання незнайомими людьми. Їх прагматична функція – сказати щось приємне адресату, продемонструвати інтерес до нього. Підкреслена увага до співрозмовника виявляється також багатьма іншими передзавершальними / постзавершальними метакомунікативними одиницями: вибачення, подяки, комплімента та ін..

2. Стратегія перебільшення (зацікавленості, схвалення, симпатії до співрозмовника). (*Exaggerate (interest, approval, sympathy with H)*). Перебільшення є однією з найважливіших особливостей англійської комунікативної поведінки. Це стосується лексичної гіперболи *It's absolutely unbelievable*, повторів, експресивних оцінних прикметників та дієслів. Для реалізації стратегій позитивної ввічливості на фінальному етапі діалогічної взаємодії використовуються інтенсифікатори, маркери посилення (в англійській термінології – *upgraders*): *such, so, very, really, terribly, awfully, frightfully, absolutely, extremely* (*I really regret that I must be going; I'm awfully sorry to have keep you so long; We had such fun*), наприклад:

'Very well,' he said; 'goodbye. Look after him, and if he should say anything at any time, put it down, and let me know.'

'Oh! Yes, Mr.Soames; I'll be sure to do that. It's been such a pleasant Soames shook her hand and went downstairs (Galsworthy. The Forsyte Saga, p.35).

Перебільшення (*upgrading strategy*) у передзавершальних блоках прощання, проявляється у англіїців наданням переваги експресивним емоційно-оцінним одиницям типу: *delighted* (захоплений) у значенні щасливий (*We'll be delighted to see you again*), *enjoy* (насладжуватися) (*I enjoyed every minute*), *love* (любити) у значенні подобатися (*I loved everything*).

Стратегія переоцінки особливо притаманна письмовій формі прощання. Англіїські офіційні листи, як правило, завершуються формулою *Yours sincerely*, яка є семантично спустошеною, оскільки щирі відносини неможливі між людьми, розділеними статусною або соціальною дистанцією. Формули *With best wishes, Best regards* є типовими для завершального блоку офіційного листування між кореспондентами, яких розділяє велика дистанція (вони широко вживаються і у

неофіційному листуванні).

Така сама тенденція спостерігається у завершальних формулах, коли відносини між кореспондентами неформальні. Такі формули, як *Love; Lots of love; Much love; Love to you all* є типовими для завершального блоку листа, який адресований друзям, добрим знайомим, відносини з якими не є інтимними.

Англійському епістолярному жанру притаманні фатичні емотиви; підкреслена увага, симпатія до співрозмовника виявляється також у тому, що передзавершальні репліки є, як правило, багатослівними. Така конвенціональна формула, як *Look forward to hearing from you soon*, є найбільш вживаною як в офіційно-діловому, так і в особистому листуванні й не залежить від ступеня інтимності комунікантів.

Метакомунікативні одиниці перебільшення, які реалізують стратегію ввічливості, притаманні різним ситуаціям розмикання мовленнєвого контакту. Особливо часто, за нашими спостереженнями, вони трапляються у передзавершальних фразах подяки, вибачення, компліменту, для яких перебільшення є характерною рисою: *I'm so terribly sorry, I must dash; Thank you very much for your generous hospitality. You are so kind. I really do appreciate that. Good-bye!; The party was brilliant! I really enjoyed! Hope to see you soon.*

У наведених прикладах перебільшення виявляється як у якісних, так і кількісних характеристиках висловлень, виражених за допомогою: а) лексичних та граматичних суперлативів *brilliant, gorgeous, kind, very much*, наприклад:

Dana rose and said stiffly, 'Thank you very much, Mr. Baker. I appreciate your courtesy.' She stormed out of the office (Sidney Sheldon. The Best Laid Plans. p.110);

б) оцінних прислівників, які посилюють емоційно-оцінну семантику прикметника *terribly, awfully*, наприклад:

"Take care of yourself, Aud, And come back safe and sound." "We both will. Take care of yourself and James." The two women exchanged a tearful smile. "I'm going to miss you terribly"... (Steel Danielle. Wanderlust, p.380);

в) дієслів з емоційним семантичним компонентом *enjoyed, delighted, was pleased*, наприклад:

"Good night, good night, Caroline", her boss blustered, but Caroline could tell he was pleased. Despite his gruff exterior, he was as soft as butter.

"I'll see you in the morning, Bill, bright and early", she promised, and waved as he drove off (Scanlan Patricia. City Woman, p.412);

г) дієслівних та прикметникових інтенсифікаторів *really, so, very, do*, наприклад:

She smiled suggestively. 'Let's go to bed.'

He kissed her on the forehead. 'I've really got to get some sleep, Jan. That meeting knocked me out' (Sidney Sheldon. The Best Laid Plans, p.94);

г) комбінації мовленнєвих засобів у рамках однієї репліки прощання, вираження одного комунікативного наміру за допомогою декількох реплік. Поєднанням лексичних та синтаксичних засобів досягається висока експресивність та гіперболізованість висловлень. Прагматична функція подібної гіперболізації – прояв уваги до співрозмовника, підкреслення зацікавленості до нього, надання комунікативної підтримки, демонстрація своєї симпатії.

3. Стратегія комунікативних подарунків (*Give gifts to Hearer*) - об'єднує вищезгадані стратегії. Постійне виявлення поваги до партнера, перебільшена зацікавленість до всього, що пов'язане з ним: вираз вдячності, емоційна оцінка, компліменти та ін., являють собою своєрідні „комунікативні подарунки”, якими англійці щедро обдаровують оточуючих. Вони виконують функцію комунікативної підтримки співрозмовника та спрямовані на реалізацію гіперстратегії позитивної ввічливості.

4. Стратегія комунікативного оптимізму (*Be optimistic*). В англійській культурі цінується оптимізм у спілкуванні, що пов'язано з „позитивним мисленням”, яке притаманне представникам англосаксонської культури. Англійська ввічливість вимагає бути оптимістом (*be optimistic*) [1, 125].

В англосаксонській культурі цінуються такі риси, як стриманість та самоконтроль. Не прийнято ділитися із співрозмовником своїми проблемами та

неприємностями, щоб не засмучувати його. Ця культурна цінність віддзеркалюється у прислів'ї: *Laugh and the world laughs with you, weep and you weep alone.*

Комунікативний оптимізм виявляється також в особливостях синтаксичної структури завершальних висловлень, зокрема, у тому, що англійці віддають перевагу стверджувальним реченням, а не негативним: *Stay well / Cheer up / Stay in touch!*

5. Стратегія гармонізації (стверджуйте загальну точку зору, думку, відношення, знання, емпатію) (*Claim common point of view, opinions, attitudes, knowledge, empathy*). Мета даної стратегії – підтримання гармонії при спілкуванні з партнером, збільшення взаєморозуміння. У процесі спілкування співрозмовники прагнуть показати один одному єдність думок, почуттів, підтвердити те, що у них однакові погляди на ті чи інші події, однакове ставлення до них, вони відчують одне й те саме та обидва знають про існуючу між ними взаємність та взаєморозуміння.

З метою досягнення більшого взаєморозуміння англійські комуніканти перепитують співрозмовника. На граматичному рівні засобом реалізації даної стратегії є розчленовані питання (*tag questions*), які є однією з особливостей розмовної мови. Дані питання не обов'язково потребують відповіді, вони використовуються для встановлення загальної точки зору, підтвердження подібності поглядів, думок, а також сигналізують про те, що той, хто говорить, припускає можливість існування іншої думки [16, 17]: *Lovely day, isn't it?*

Ще одним прикладом того, що англійці часто запевняють один одного у своїх почуттях, особливо на фінальному етапі діалогічної взаємодії, є обмін такими фразами, як *"I love you" – "I love you too"*, що є типовими для повсякденного спілкування між людьми, які перебувають у близьких стосунках (подружжя, друзі, діти та їх батьки, брати та сестри), наприклад:

"I'll come back to see you soon." She said nothing to him. He had betrayed her. And the cries from the backseat almost overwhelmed her as she fought to keep control, and stepped back, waving at them, shouting at the car, for as long as they could hear her.

"I love you, Axie ... I love you, Megan ... I love you ..." Her voice broke into a sob as she stood in the street, waving at the retreating car until it turned a corner and was gone, taking her whole life with it (Steel Danielle. Kaleidoscope, p. 77).

В англійському спілкуванні показовою є семантична спустошеність мовленнєвих формул, які є елементом фатичної комунікації та використовуються співрозмовниками не з метою вираження своїх емоцій, а зі стратегічною комунікативною метою як спосіб підтвердження взаємної прихильності один до одного.

6. Стратегія солідаризації (використовуйте маркери внутрішньогрупової належності) (*Use in-group identify markers*):

6.1. Звертайтеся на ім'я (*Use given names and nicknames*). Серед численних способів підтвердження внутрішньогрупової належності П.Браун та С.Левінсон у першу чергу називають форми звертання. Звертання є найуживанішою одиницею на завершальному етапі діалогічної взаємодії. Сучасні англійські звертання при прощанні відрізняються неформальністю, що пов'язано з процесом демократизації суспільства. Якщо ще декілька десятиків років тому велике значення приділялося формальності у спілкуванні, дистанції, демонстрації шанобливості, то сучасному англійському суспільству притаманна не формальність відносин, а демонстрація рівності кожного члена, наприклад:

"See your mistress back to her bed. And see to her hand, it's bruised and needs a salve. Good night, my dear" (Stewart Mary. The Prince and the Pilgrim, p.189).

При розмиканні мовленнєвого контакту, звертаючись на ім'я один до одного, комуніканти підкреслюють свою належність до однієї групи, відкидаючи тим самим будь-яку дистанцію між ними, як соціальну, так і статусну.

6.2. Розмовляйте мовою співрозмовника (*Use Hearer's language or dialect*) [15, 51]. Виділяючи дану стратегію як стратегію позитивної ввічливості [1], або стратегію зближення [15, 51], автори у першу чергу мають на увазі вживання діалектних слів, жаргону, місцевої термінології – того, що є 'in-group code language' [1, 124]. Ларіна

відносить сюди і брутальні слова (swear words) [12, 249], широке та достатньо вільне використання яких є дивовижною особливістю сучасної англійської комунікації при розмиканні мовленнєвого контакту, наприклад:

"Go out! Go back! Go away!" she said, but despite the odd choice of words, they both got the message (Steel Danielle. Kaleidoscope, p. 15).

Існують й інші стратегії типу: Шукайте порозуміння (*Seek agreement*); Уникайте суперечностей (*Avoid disagreement*); Залучайте і того, хто говорить, і того, хто слухає, до дії (*Include both Speaker and Hearer in the activity*); Будьте говірким (*Be voluble*).

Стратегії ввічливості безпосередньо пов'язані з домінуючими рисами комунікативної поведінки, які у цілому формують стиль спілкування – домінуючу манеру метакомунікативних ситуацій розмикання мовленнєвого контакту. Стратегії позитивної ввічливості слугують для регуляції спільних інтересів (*common grounds*), для суттєвого спілкування, підкреслюють кооперований характер взаємодії, виступають як засіб свідомого стимулювання (*social accelerator*) спілкування, що робить їх особливо значущими для розмикання мовленнєвого контакту. Перспективу подальших досліджень складає аналіз негативної ввічливості в метакомунікативному блоці прощання.

SUMMARY

The present article deals with the investigation of positive politeness strategies in metacommunicative farewell block. It focuses on politeness (at the contactbreaking stage) and its major relevant functions.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Brown, P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
2. Sifianou M. Politeness Phenomena in England and Greece: A Cross-Cultural Perspective. – Oxford, NY: Oxford University Press, 1992. – 254 p.
3. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: “за” и “против”: Сборник статей. – М.: Прогресс, 1975. – С.193-230.
4. Писанова Т.В. Национально-культурные аспекты оценочной семантики: Эстетические и этические оценки: Монография. – М.: ИКАР, 1997. – 320 с.
5. Шаховский В.И. Эмоциональные культурные концепты: параллели и контрасты // В.Карасик (ред.) Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград: Перемена, 1996. – С.80-96.
6. Mesquita B., Frijda N.H. Cultural Variations in Emotions: a Review // Psychological bulletin.- 1991. – №112 (2). -P.179-204.
7. Wierzbicka A. Emotion, Language and Cultural Scripts // S.Kitayama and H.Markus (eds.) Emotion and Culture. – Washington: American Psychological Association, 1994. – P.130-198.
8. Шаховский В.И. Реализация эмотивного кода в языковой игре // Эмотивный код языка и его реализация. – Волгоград: Перемена, 2003. – С.7-18.
9. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: Монография. – Волгоград: Перемена, 2001. – 493 с.
10. Шаховский В.И. Эмотивность как компонент межкультурной коммуникации // Язык, сознание, культура, этнос: теория и прагматика. XI симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации. – М., 1994. – С.55-56.
11. Janney R.W., Arndt H. Intercultural Tact Versus Intercultural Tact // Richard, J.Watts et al. (eds.). Politeness in Language. – 1992. – P.21-42.
12. Ларина Т.В. Категория вежливости в аспекте межкультурной коммуникации (на мат. англ. и рус. коммуникативных культур): Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.20. – М., 2003. – 450 с.
13. Goddard C., Wierzbicka A. Discourse and Culture // Teun A. van Dijk (ed.) Discourse as Social Interaction, 1997. – P.231-257.
14. Shakhovsky, V.I. Concerning Psychological Concepts of American and Russian Cultures // Bridging Cultures: The Next Step: A joint international collection of scientific papers. USA (Ramapo), Volgograd, 1997. – P.21-40.
15. Scollon R., Scollon S. Intercultural Communication: A Discourse Approach. Second Edition. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2001. – 316 p.
16. Carter R., McCarthy M. Exploring Spoken English. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 197 p.

Надійшла до редакції 24 грудня 2007 р.